

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

БОНДАРУК Світлана Дмитрівна

УДК: 141(477)·19"

РОЛЬ ЕЛІТИ ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОГО ПОСТУПУ
В ІСТОРІОСОФІЇ ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Спеціальність 09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 1997

С.Бондарук

1(091)
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі людинознавства Інституту соціальних наук Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Науковий керівник – *Арцішевський Роман Антонович*, доктор філософських наук, професор, директор Інституту соціальних наук Волинського державного університету імені Лесі Українки

Офіційні опоненти:

1. *Бичко Ігор Валентинович*, доктор філософських наук, професор кафедри теорії та історії філософії Київського університету імені Тараса Шевченка.

2. *Шморгун Олександр Олександрович*, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень.

Провідна установа:

Національний університет “Києво–Могилянська Академія”.

Захист відбудеться “8” грудня 1997 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої Ради Д.01.01.06 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) філософських наук в Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд.330).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (252017, м.Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий “7” листопада 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої Ради

Діденко В.Ф.

AB - 38. 798

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена насамперед особливостями сучасного етапу історії України, який в плані його соціокультурної специфіки характеризується інтенсивним руйнуванням старих форм суспільного буття та активними пошуками нових, зміною соціальних парадигм і прагненням адекватних моделей соціального устрою. Фактором їх успіху є відповідність вимогам часу та врахування наявних культурних традицій. Проте ще важливішим є розуміння ролі суто суб'єктивного фактора – конкретно-історичних носіїв цих традицій, творців культури чи суб'єктів соціальної творчості та поступу.

Історія спростовує егалітарний погляд на маси як на рушійну силу соціального процесу. Надто вже глибинними і складними є його механізми, щоб кожному членові суспільства було під силу досягнути їх зміст і постати у своїй повсякденній діяльності в ролі творця культури. Саме в цьому контексті на історичному тлі завжди виділяється група особистостей, здатних і почуваючих потребу творення нових суспільних і культурних цінностей на підставі засвоєння досвіду і задля продовження традиції. В різні часи їх називали по-різному: аристократія, еліта, провідна верства тощо. В усіх випадках мова йшла про ту активну меншість суспільства, яка завжди свідомо своєї ролі рушія соціокультурного розвитку і творця суспільних відносин. Саме на обґрунтування активної ролі еліти в соціально-історичному процесі, її функції творця історії і носія неперервності (континуїтету) національної духовної традиції спрямована соціально-філософська концепція видатного українського мислителя початку ХХ ст. Вячеслава Казимировича Липинського (1882–1931). 17 квітня 1997 року прогресивне українство відзначало 115-ту річницю з дня народження вченого, і в цьому контексті необхідним є переосмислення його наукової спадщини з позицій сучасного етапу соціального розвитку України. Впродовж десятиліть тоталітарного режиму доробок мислителя, його ідеї національно-державної автономії, повнокласового суспільства, соціальної стратифікації, територіального патріотизму, вчення про національну аристократію та методи її організації, концепція легітимізму та ін. замовчувалися в Україні або таврувалися на пропагандистському рівні як "буржуазний (або клерикальний) націоналізм", фашизм тощо. Важливо тому відновити історичну правду і дати об'єктивний і

ДНЕ І. В. Г. АН України

неупереджений філософський аналіз соціального вчення В.Липинського і, передусім, його елітаризму як цілком оригінального бачення проблеми ролі особи і маси в історії.

Ступінь наукової розробки проблеми. Попри наявну за кордоном велику кількість праць, так чи інакше пов'язаних з розглядом історіософської спадщини В.Липинського та піднятих ним проблем, в Україні перші подібні публікації почали з'являтися лише в 1990-х роках. Тривалий ідеологічний диктат у сфері філософського пізнання проблем рушійних сил соціального розвитку визначався класово-партійним принципом. Це зумовило відкидання науковцями як реакційних тих концепцій, які не вписувалися в схему марксистської парадигми дослідження сутності суспільної історії, яка зводилась переважно до історії класової боротьби. Тому персоналізм і елітаризм в розумінні проблеми соціально-історичного суб'єкта не мали змоги розвиватися в умовах тоталітарно-комуністичного ідеологічного монізму. Ті ж концепції, які розроблялися українськими вченими в еміграції, вже через політичну нелояльність їх авторів до радянської влади потрапляли в перелік заборонених до поширення і могли аналізуватися лише як об'єкт "контрпропагандистських нападів доволі обмеженим колом критиків. Природньо, що за таких обставин ці соціально-філософські та політологічні погляди не змогли одержати належного критичного аналізу та висвітлення у вітчизняній літературі того часу.

Слід зазначити, що в цілому до проблематики суб'єкта соціально-історичної творчості, концепцій еліт (їх формування, суспільної ролі, функцій та діяльності), зверталися ряд дослідників як на Заході, так і в Україні. Причому ця проблема є центральною не лише для не- чи антимарксистської думки. Вирішення її в певній мірі здійснювалося й було не менш важливим для марксистської соціальної філософії та політології. Але саме поняття еліти як провідної суспільної верстви завуальовувалося і вирішувалося у зв'язку з питанням про соціально-політичну, економічну та ідеологічну гегемонію "панівного класу" – пролетаріату – та його активного авангарду – комуністичної партії. Тому теоретичні побудови, в яких проблема суб'єкта влади і елітаризму аналізувалися відкрито, потрапляли під заборону і піддавалися нещадній критиці з боку ряду авторів (В.Є.Євдокименко, М.Ф.Котляр, І.І.Мигович, В.Чередниченко та ін.), чії оцінки творчості та ідей В.Липинського не відрізнялися науковою об'єктивністю та коректністю.

Соціальні побудови В.Липинського неодноразово привертали увагу дослідників ще за життя вченого, коли точилась гостра полеміка з приводу повідної сили національно-державного розвитку України, перспектив української незалежності та соціально-класової структури українського суспільства. До *прихильників* ідей Липинського в цей час належали представники “гетьманського табору” та їх однодумці (М.Кочубей, Д.Дорошенко, В.Кучабський, А.Монтрезор, О.Назарук, О.Скоропис-Йолтуховський, П.Феденко, Є.Чикаленко та ін.), причому деякі з них (особливо О.Назарук і А.Бохенський) в своїх оцінках Липинського є часом навіть надмірно апологетичними.

Полемічно настроєними щодо ідей мислителя є такі діячі консервативного руху 20-х років і дослідники, як С.Дністрянський, В.Заїкін, В.Кучабський, М.Лозинський, С.Томашівський, Є.Чикаленко, О.Шульгін, що зрештою не заважає їм, критикуючи окремі його положення, давати загальну позитивну оцінку його вчення. Високо оцінюючи ідеї вченого, полемізують з ним “хлібороби” Г.Степовик, М.Подольяк та ін.

В цей же час з'являються прями *ідейні супротивники* і критики поглядів Липинського не лише в таборі марксистів, але і в “самостійницьких колах”, що було зумовлено, зокрема, формуванням ідеології чинного (“інтегрального”) націоналізму Д.Донцова та поступовим її поширенням серед молоді та інтелігенції Західної України. Критикуючи погляди В.Липинського, сам Д.Донцов неодноразово наголошував на ідейній близькості з ним, однак безсумнівним є факт існування методологічних відмінностей і протилежності поглядів обох на шляхи і засоби досягнення спільної мети – української національно-державної незалежності. Однозначно критичну спрямованість мають також статті В.Мартинця, Б.Ольхівського та М.Славинського¹.

Першими дають філософсько-світоглядний аналіз історіософії В.Липинського, його суспільно-політичних побудов І.Мірчук і А.Андрієвський, причому перший вивчає не лише саму суть месіанізму та елітаризму В.Липинського, але і їх витоки в історично сформованій ментальності українського народу, другий розглядає право-політичні та філософські аспекти світогляду вченого. Згодом Дм.Чижевський робить вдалу спробу об'єктивного і детального історико-філософського аналізу

¹ Мартинець В. Критичні уваги до “Листів до братів-хліборобів” В.Липинського // Студентський вісник.–1926.– №6–12; Ольхівський Б. Визволення з чужої доктрини // Тризуб.–1939.–Ч.11.–С.18–21; Славинський М. Український монархізм // Там само.–1926.–Ч.12–39.

його історіософії. В середині століття до історіософії В.Липинського та визначення її місця в інтелектуальній історії людства звертаються Б.Крупницький, О.Кульчицький, О.Прицак, беручи до уваги також і філософське обґрунтування концепції еліти. З точки зору політології аналізують спадщину мислителя такі відомі в діаспорі автори, як Л.Білас, В.Босий, Гр.Васькович, А.Жук, Р.Лісовий (В.Рудко), Я.Пеленський, І.Лисяк-Рудницький, Є.Пизюр, П.Солуха, М.Шлемкевич².

Цікавим, на нашу думку, є не лише аналіз згаданими авторами елітарно-консервативної концепції Липинського, але і застосування її як своєрідної відправної точки для власних оригінальних соціально-політичних та соціологічних побудов такими вченими, як Вс.Ісаїв, А.Камінський, Б.Коваль, П.Мірчук, Т.Яськович та ін³. Відома також гостра полеміка стосовно проблем провідної верстви та української державності між Б.Цимбалістим та Р.Ільницьким, що знайшла своє втілення в ряді публікацій, зміст яких дозволяє по-новому збагнути сучасні проблеми національно-державного розвитку України у світлі теоретичних доробків В.Липинського та Д.Донцова⁴.

З розпадом тоталітарної системи та здобуттям Україною національно-державної незалежності для вітчизняних дослідників відкривається можливість вільного і неупередженого аналізу філософської спадщини теоретика української гетьманської держави не лише з позицій історії філософії чи історії політології, але і з точки зору насущних проблем сьогодення та історичної перспективи. З'являється ряд публікацій авторів, які прагнуть визначити ступінь життєвості методології та теоретичних побудов Липинського, їх придатності як для адекватного теоретичного осмислення дійсності, так і для практичної апробації, висловлюють своє ставлення до даної проблематики

² Зокрема: Білас Л. Вячеслав Липинський і "територіялізм" // Сучасність.-1972.-Ч.2-3; Його ж: Краків, Женева та філіяція "Кричевського". До родовідної мислення В.Липинського // Липинський В.Твори.-Т.2.-С.XVII-XCVIII; Пеленський Я. Вячеслав Липинський // Збірник Укр.Літ.Газ.-Мюнх.,1957.-С.197-213.

³ Напр.: Ісаїв Вс. Політична соціологія В.Липинського // Сучасн.-1984.-Ч.6.-С.81-96; Камінський А. Динаміка визвольної боротьби.-Мюнх.,1973; Коваль Б. Державним руслом Гетьманщини...-Тор.,1981; Мірчук П. Українська державність.1917-1920.-Філад.,1967.

⁴ Ільницький Р. Про єдність і роз'єднання (думки з приводу статті Б.Цимбалістого) // Сучас.-1982.-Ч.7-8.-С.107-108; Цимбалістий Б. Тавро бездержавности. Політична культура українців.-К.,1994; Його ж: Чи лише брак провідної верстви? (відпов.Р.Ільницькому) // Сучас.-1982.-Ч.7-8.-С.131-142.

(В.Андрущенко, В.Бебик, М.Білецький, І.Бойко, В.Бурлачук, Ю.Вільчинський, В.Волович, О.Гарань, В.Горський, Н.Досужа, В.Кулик, М.Михальченко, М.Молчанов, М.Попович, В.Потульніцький, М.Русин, О.Шморгун, В.Шпилюк, О.Юренко, В.Яременко та ряд інших)⁵.

В останній час вітчизняна наукова та філософська література з даної проблематики збагатилася рядом дисертаційних досліджень в галузі історичних та філософських наук (роботи І.Васильєвої, Г.Касьянова, В.Ліщука, В.Масненка, Г.Остапчука, О.Ситника, В.Стрільця, М.Фурси та ін.).

В процесі дослідження дисертантом були використані також праці інших вітчизняних та зарубіжних філософів, соціологів, політологів, істориків, де розглядаються проблеми суб'єкта соціального розвитку, верстового поділу суспільства, соціокультурної ролі еліти (роботи Г.Ашина, Б.Кухти, Г.Мальцева, Н.Теплоухової)⁶, аналізуються витoki, історія і сучасний стан консервативної соціально-політичної думки (К.Гаджиев, А.Галкін, С.Гелей, П.Рахшмір та ін.)⁷, а також безпосередньо присвячені вивченню історіософської спадщини В.Липинського з огляду на дані проблеми. Аналіз всього обсягу праць згаданих авторів дозволяє детальніше вирішувати дослідницьке завдання і формулювати ряд суттєвих висновків.

Однак попри наявність значної кількості робіт, які певною мірою стосуються окремих аспектів нашого дисертаційного дослідження, у

⁵ Зокрема: Андрущенко В. Україна і цивілізований світ: проблема пошуку оптимальної моделі соціальної організації // Генеза.-1994.-№ 1.-С.18-22; Бебик В. Наша політична культура // Політол.чит.-1992.-№3.-С.6-23; Вільчинський Ю. В.Липинський – до укр. нації через укр. державу // В.Липинський. Студії.-Т.1; Горський В.С. Історія української філософії.-К.,1996; Історія філософії України: Підр. /М.Тарасенко, М.Русин, І.Бичко та ін.-К.,1994; Молчанов М. Ідеологія влади: Віхи історії // Політол.чит.-1992.-№2.-С.141-160; Попович М. В.Липинський і укр. консерватизм // В.Липинський. Студії.-Т.1.-С.42-52; Шморгун О. Українська ідея та українська ідеологія в державотворчій концепції Вячеслава Липинського // Політол.чит.-1993.-№4.-С.189-206. та ін.

⁶ Ашин Г.К. Современные теории элиты: Крит. оч.- М., 1985; Кухта Б.,Теплоухова Н. Політичні еліти і лідерство.-Л.,1995; Мальцев Г.В. Буржуазний згальтаризм: Еволюція представлений....-М.,1984.

⁷ Гаджиев К.С. Консерватизм: Совр. интерпр.- М., 1990; Галкін А.А., Рахшмір П.Ю. Консерватизм в прошлом и настоящем....-М.,1987; Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України XIX ст.-Л.,1996.

вітчизняній філософській літературі поки що немає належного аналізу соціальної концепції В.Липинського в контексті вирішення ним проблеми суб'єкта соціально-історичного процесу.

Об'єктом дослідження постає історіософська спадщина Вячеслава Липинського. *Предметом дослідження* є консервативно-елітарна інтерпретація В.Липинським проблеми суб'єктивного чинника і рушійних сил соціально-історичного розвитку, здійснена вченим в трактатах “Листи до братів-хліборобів”, “Покликання “Варягів”, чи організація хліборобів”, а також в ряді інших філософських, політологічних, історичних праць, в публіцистиці та епістолярній спадщині.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі аналізу творчого спадку В.Липинського дати об'єктивну і цілісну характеристику вчення мислителя про національну еліту як головний суб'єкт соціально-історичного розвитку в контексті світової елітарно-консервативної традиції та з точки зору проблем і перспектив розвитку соціально-класової структури сучасного українського суспільства.

У відповідності до мети роботи і з урахуванням специфіки предмета дослідження визначаються *основні завдання* нашого дисертаційного дослідження. До них належать:

- з'ясувати ідейно-теоретичні та світоглядні витоки історіософії В.Липинського та визначити особливості й основні риси консерватизму як соціально-філософської позиції мислителя;
- визначити міру національної (етнопсихологічної, ментальнісної) зумовленості вчення В.Липинського про українську національну аристократію;
- розкрити зміст елітаризму як різновиду концепцій суб'єкта соціально-історичного процесу та визначити головні вихідні пункти елітарного вчення В.Липинського і шляхи їх вирішення;
- дослідити взаємовідношення понять “еліта”, “провідна верства”, “національна аристократія” і “шляхта”, “родова знать”, “історична аристократія” в історіософії В.Липинського;
- висвітлити розуміння В.Липинським проблеми соціального складу та методів організації національної еліти, а також дати аналіз інтерпретації мислителем концепції циркуляції еліт в соціально-історичному контексті.

Теоретико-методологічними засадами роботи є принципи історизму, розвитку, об'єктивності, науковості, системно-структурної

цілісності. Дисертант застосовував методологію як історико-філософського, так і соціально-філософського дослідження в комплексі порівняльного аналізу соціально-філософських концепцій та враховуючи суспільно-політичну й економічну зумовленість соціокультурних явищ.

Саме з позиції, ґрунтованої на цих засадах, стає можливим конструктивно-критичне переосмислення елітаризму в концепції В.Липинського як продовження тривалої традиції, започаткованої Платоном і Арістотелем і розвинутої такими відомими мислителями, як Н.Макіявеллі, Т.Карлейль, М.Штірнер, Ф.Шлегель, Новалис, Ф.Шлейєрмахер, Ф.Ніцше, О.Шпенглер та ін. Теоретико-методологічний базис дослідження складають також філософські вчення Й.Гердера, Г.В.Ф.Гегеля, Г.Лебона, Х.Ортеги-і-Гассета, Й.Хьойзінґи. Теоретичні положення та соціально-політичні ідеї згаданих мислителів і дослідників послуговували змістовно-понятійною основою і теоретичною підставою в роботі над темою нашого дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження пов'язана як з підходом до вирішення проблеми в цілому, так і зі змістом теоретичних положень і висновків, сформульованих в дисертації. В роботі було здійснено одну з перших спроб цілісного та об'єктивного аналізу вчення В.Липинського про національну еліту через призму проблеми суб'єкта і рушійних сил соціально-історичного розвитку та оцінки його значення для теоретичного осмислення проблем і перспектив розвитку соціально-класової структури українського суспільства. В процесі вирішення дисертантом поставлених завдань, в роботі обґрунтовуються такі положення, що конкретизують наукову новизну:

- історіософія В.Липинського є логічним і генетичним продовженням давньої філософської традиції ієрархічної будови суспільства і ґрунтується на християнських нормах моралі, які лежали в основі системи цінностей та ідеалів національної аристократії;
- попри численні твердження ряду дослідників про одвічний анархічний дух українства, на підставі історіософських праць мислителя можна зробити висновок про те, що крайні вияви цього духу як ідея необмеженої свободи і "сам-собі-панства" в усі часи мали трагічні наслідки для народу, тоді як найвищого рівня соціокультурного та економічного розвитку наш народ досягав за умов чіткої (але не деспотичної) концентрації влади в руках активної суспільної меншості

(аристократії, шляхти, провідної верстви), отже, елітаризм і консерватизм вченого є значною мірою ґрунтовані на підвалинах національної політико-культурної традиції;

- питання соціального походження провідної верстви В.Липинський вирішує переважно безвідносно до родової знаті, оскільки остання на момент творчості вченого вичерпала свій державотворчий потенціал і виявила всі ознаки соціально-політичного занепаду, натомість елітою він вважає будь-яку суспільну верству, посідаючу в даний історичний момент суспільний провід, володіючу фізичною силою, моральним авторитетом в народі, волею до влади і здатністю нести моральну відповідальність за свої вчинки перед всім громадянством, нащадками і перед Богом, тобто маючу бажання і вміння керувати державою;

- виходячи з даного положення, В.Липинський вбачає можливість включення до складу еліти представників будь-яких суспільних класів і верств, ґрунтуючись на своїй методології поділу їх на два стани: активну меншість і пасивну більшість, а тому вважає необхідною умовою повноцінного розвитку суспільства і здійснення елітою своїх провідних функцій постійне поповнення лав останньої новими активними, вольовими і відповідальними елементами.

Теоретична і практична значимість даного дослідження полягає в тому, що його основні положення та результати, напрацьовані методологічні підходи можуть бути використані для подальшої науково-теоретичної розробки проблеми суб'єкта і рушійних сил суспільного розвитку, для детальнішого вивчення філософської спадщини Вячеслава Липинського у вітчизняній науковій літературі; у викладацькій роботі при розробці відповідних лекційних та семінарських курсів і спецкурсів з проблем історії української філософії, соціальної філософії, соціології та політології; в процесі аналізу соціально-політичних та ідеологічних процесів, що відбуваються в Україні, та прогнозуванні тенденцій їх подальшого перебігу.

Апробація дослідження. Основні положення та висновки дослідження викладені в публікаціях дисертанта, у виступах та повідомленнях на Всеукраїнській науково-практичній конференції на честь 110-ї річниці від народження В.Липинського (Луцьк, квітень 1992), Людинознавчих філософських читаннях "Гуманізм. Людина. Культура"

(Дрогобич, жовтень 1992), Республіканській науково-практичній конференції “Українська ідейна спадщина у викладанні гуманітарних наук” (Дніпропетровськ, 1992), Регіональній науково-практичній конференції “Культура та ринок” (Тернопіль, травень 1993), Всеукраїнській науковій конференції “Гуманізація національної освіти України: Здобутки, проблеми, пошуки” (Луцьк, травень 1993), Міжнародній науково-практичній конференції “Школа майбутнього: гуманізація та гуманітаризація освіти” (Луцьк, вересень 1993), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми оновлення змісту соціально-гуманітарної освіти України” (Луцьк, червень 1995), Людинознавчих філософських читань “Гуманізм. Людина. Творчість” (Дрогобич, жовтень 1995), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми оновлення змісту і методів шкільної соціально-гуманітарної та світоглядної освіти” (Луцьк, травень 1996), Третіх міжнародних читань пам’яті В.Липинського “Консервативна думка в Східній Європі” (Луцьк, червень 1996), на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Луцького педінституту (1991–1993), Волинського держуніверситету (1994–1996), Волинського інституту економіки та менеджменту (лютий 1997).

Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри людинознавства інституту соціальних наук Волинського держуніверситету, кафедри гуманітарних дисциплін Волинського інституту економіки та менеджменту і кафедри української філософії та культури філософського факультету Київського університету імені Т.Г.Шевченка.

Структура дисертаційної роботи. Специфіка об’єкта і предмета дослідження, особливості мети та завдань, а також логіка дослідження обумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, двох розділів (перший з них містить два підрозділи, другий – три), висновків та списку використаних джерел (241 джерело).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* розкривається актуальність та доцільність теми, окреслюється ступінь її опрацьованості в літературі, визначаються об’єкт і предмет дисертаційного дослідження, формулюються мета і завдання роботи. Описано джерелознавчу базу та вказано теоретико-

методологічні основи роботи. Обґрунтовується наукова новизна дослідження, визначається теоретичне та практичне його значення, а також ступінь його апробації.

У першому розділі – “Історіософська концепція Вячеслава Липинського в європейській елітарно–консервативній традиції” – розглядаються витoki історіософії В.Липинського, аналізується місце в ній вчення про національну еліту, визначається взаємозв’язок даної концепції з європейською елітарно–консервативною думкою та з українською соціокультурною традицією.

Перший підрозділ – “Ідейно–теоретичні та світоглядні витoki історіософії В.Липинського” – присвячений аналізу філософських та політичних теорій, що ідейно вплинули на формування світогляду В.Липинського як науковця і як політика, а також розгляду соціально–політичної ситуації в Україні як зовнішнього чинника, що певною мірою зумовив прихід вченого до консервативної соціально–політичної позиції.

До філософських шкіл, які безпосередньо вплинули на становлення Липинського як теоретика консерватизму та елітаризму слід віднести насамперед ранні теорії соціального конфлікту, викладені в творах Л.Гумпловича, Г.Ратценгофера та Ф.Опенгеймера. Однією з головних тез цієї школи було розмежування понять суспільства і держави за принципом активного і пасивного начала в історичному розвитку. Безсумнівним є вплив на соціально–філософські ідеї мислителя з боку таких критиків класичного раціоналізму, як З.Фрейд і Г.Лебон у психології та М.Вебер і Ж.Сорель у соціальній теорії.

Важливими є впливи на творчість Липинського і з боку німецьких політичних історіографів Л.фон Ранке та його учня Ф.Ратцеля (вирішення ними проблем організації суспільного життя є співзвучне з концепцією територіального патріотизму В.Липинського), а також польської консервативної школи. Але найбільш суттєвим, на нашу думку, був вплив на мислителя з боку теоретиків західноєвропейського елітаризму Г.Міхельса, Г.Моски і В.Парето.

Липинський постає, отже, як продовжувач тривалої соціально–філософської традиції, яку через переважання в ній консолідуючого та традиційного начала прийнято називати консерватизмом.

В підрозділі дається загальна характеристика консерватизму, окреслюються його основні риси і базові поняття. В кінці параграфа робиться висновок про те, що консервативні вчення України і Західної Європи виявляють близькість підходів до розуміння проблем суспільного

устрою, соціокультурної ролі еліти, політичної культури, релігії, приватної власності та ряду інших засадничих понять консерватизму.

У другому підрозділі – “Аналіз В.Липинським проблем національної ментальності в контексті побудови власної концепції філософії української історії” – розглядається ряд положень мислителя стосовно політико-культурної традиції українського народу, його етнопсихологічних особливостей та їх вияву на соціальному рівні. Ці положення і висновки порівнюються з соціально-політичними поглядами народників, які наголошували на стихійності та анархізмі українців як головній причині тривалої бездержавності України. На відміну від безумовного схвалення народницькими істориками селянського бунтарства як прояву суто українського національного характеру при одночасній підозрі й нехтуванні державотворчих зусиль українських еліт, Липинський орієнтується на історичну значимість останніх.

Зауважимо, що аналіз особливостей ментального складу українства не був самоціллю для Липинського, тому в його основних працях головна увага звертається на його прояви і наслідки в історії українського народу.

Відмінність українського народу від інших полягає в тому, що на його ментальність і на його політичну культуру справили вплив цілий ряд негативних чинників, серед яких варто зазначити: незавершеність розвитку капіталістичних відносин, через яку не набув достатнього розвитку в Україні індивідуалізм власника; внаслідок цього не сформувався належний рівень особистої відповідальності та готовності підкорятися законам, що, в свою чергу, призвело до панування в масовій свідомості егалітарних стереотипів, етатизму; ремінісценції про героїчне минуле і його творців через брак інформації, денационалізацію освіти, підпорядкованість її політичній цензурі сформували в громадській думці уявлення про персоніфікацію влади.

В розгляді питання про національну єдність Липинський неодноразово наголошує на тому, що нація – не є механічним соціальним формуванням типу спілки; нація розуміється вченим як соціальна група, яка виникає завдяки спонтанній волі існування, якої неможливо пояснити раціональною доцільністю. Саме тому в межах нації норми стосунків принципово санкціоновані релігією через віру, традиції.

Виходячи з розуміння особливостей українського характеру та їх глибинних причин теоретично обґрунтовується необхідність для України аристократичного соціально-політичного устрою, як такого, що є

найближчим для українського національного духу. Носієм влади за таких соціально–політичних умов має бути провідна верства, від характеру та сполсоби організації якої залежать і спосіб організації суспільного життя, і характер суспільних відносин, і перспективи розвитку нації.

Другий розділ – “Проблема еліти в соціально–політичній концепції В.Липинського” – присвячений безпосередньо аналізу проблеми еліти в соціально–філософській концепції В.Липинського, де, зокрема, розглядається обґрунтування вченим ролі еліти в суспільному житті, ідея української національної аристократії, її соціального складу та методів організації, а також проблема взаємовідносин та взаємозміни (кругообігу) еліт в соціально–історичному контексті, значення їх стосунків для збереження неперервності та континуїтету соціокультурної традиції народу.

У першому підрозділі – “Обґрунтування В.Липинським ролі еліти в суспільному житті” – здійснена спроба пояснити суть і поняття еліти та досліджується її соціокультурна роль і закономірності функціонування як в порівняльній перспективі, так і в контексті української історії.

Елітаристичні погляди Липинського ґрунтуються на трьох вихідних посиланнях:

- 1) теза про початкову нерівність людей;
- 2) теза про те, що всі суспільні одиниці складаються з двох типів елементів – пасивних/статичних і активних/динамічних – які перебувають у відношенні більшості та меншості відповідно;
- 3) визнання того, що активна меншість черпає свою активність з власного внутрішнього духовного потенціалу, і що поведінка інших членів суспільства залежить від цієї внутрішньої сили.

Еліта, за Липинським, це не кастове поняття. Провідна верства тут – це творча меншість, активна суспільна верства, єдино здатна до конструктивної державотворчої діяльності.

В концепції Липинського можна виділити, принаймні, три головні аспекти розуміння проблеми еліти. *Перший* полягає в інтерпретації її як певної групи людей, що керує нацією, *другим* аспектом є питання про соціальне походження та статус провідної верстви, *третій* аспект стосується реалізації взаємин “старої” та “нової” еліт в умовах творення якісно нової суспільно–політичної організації.

Мислитель виділяє дві детермінуючі прикмети, без яких неможливе існування в нації провідної верстви: силу (політичну і фізичну) і

моральний авторитет. Виходячи з цього, на думку дисертанта, правомірним і підставовим є висновок В.Липинського про те, що організація авторитетної соціальної групи, довкола якої могла б об'єднатися вся нація, є основною проблемою національно-державного будівництва в Україні, без вирішення якої ніякі орієнтації та програми не допоможуть їй стати ні нацією, ні державою.

У другому підрозділі – “Українська національна аристократія та проблема її соціального складу і методів організації” – предметом розгляду виступає поняття національної аристократії, з точки зору її соціального походження та історичного континуїтету.

Аристократія у Липинського – не обмежена каста, а та активна меншість, яка об'єднує в собі найдієвіших представників усіх класів. Згідно з концепцією циркуляції еліт, кожна соціально-політична система мусить регулярно оновлювати склад своєї еліти, кооптуючи в її лави нових представників з різних класів і соціальних прошарків.

В підрозділі аналізується наголошування Липинським тези про неможливість виконувати провідні функції в суспільстві для таких суспільних верств, як інтелігенція, пролетаріат. Право на статус провідної верстви в українському суспільстві, за Липинським, має посідати “хліборобський клас”, який зрештою внаслідок індустріалізації суспільства може помтупово відійти від виконання провідної ролі.

В третьому підрозділі – “Проблема взаємовідносин і наступності еліт в соціально-історичному контексті” – розглядається проблема циркуляції еліт та необхідності включення представників попередніх провідних верств до складу еліти, що формується в нових соціально-історичних умовах.

В історіософській концепції Липинського виведені два основні принципи, які повинні бути враховані в процесі державотворення – принципи *консерватизму* і *поступу*. Важливим чинником соціально-політичного розвитку нації є консерватизм як перша і неодмінна умова дотримання принципу легітимізму в розбудові національної держави. Покладений в основу *класократичної* концепції, він зумовлює оптимальність політичної тактики при переході від імперії до повнокласового (класократичного) суспільства, яке, в свою чергу, є найбільш оптимальною формою національної держави для України.

В кінці підрозділу робиться висновок про те, що більшість теоретичних соціально-філософських та історичних праць Липинського спрямовані на обґрунтування і створення рівноваги громадсько-

політичних сил, тобто на закладення основ і початків *громадянського суспільства* в Україні.

У *висновках*, підсумовуючи основні ідеї дисертації, маємо можливість висунути такі узагальнюючі положення:

- елітарно–консервативна концепція суб"єкта і рушійних сил історії, розроблена В.Липинським, у теоретико–методологічному розумінні ґрунтується на тривалій європейській традиції соціального і культурного елітаризму, творчо переосмисленій вченим і синтезованій в душі християнського морального вчення і на підставі конкретно–історичного аналізу соціально–політичного розвитку України, що результувало в цілковито оригінальній доктрині національної аристократії як суб"єкта суспільного поступу;

- специфікою вчення Липинського є його консерватизм, особливістю якого є те, що, на відміну від антидемократизму, антилібералізму і догматизму більшості консервативних ідеологій, спрямованих на збереження за будь–яку ціну застарілих соціоморальних і політичних орієнтацій, він спрямований на соціокультурний прогрес;

- питання соціального походження провідної верстви вчений вирішує безвідносно до історичної родової знаті, почасти тому, що на момент його творчості вона вичерпала свій політичний потенціал, а частково тому, що елітою він, в душі існуючої традиції, вважає будь–яку суспільну верству, посідаючи в певний момент суспільний провід, володіючи фізичною і політичною силою, моральним авторитетом в народі, волею до влади і здатністю нести моральну відповідальність за її реалізацію;

- В.Липинський вбачає можливість включення до складу еліти представників усіх суспільних класів і верств, ґрунтуючись на методології їх поділу на два стани – активну меншість і пасивну більшість – і вважаючи необхідною умовою повноцінного розвитку суспільства і виконання елітою своїх функцій потійне поповнення її лав новими активними і вольовими елементами;

- оригінальність мислення Липинського полягає також в тому, що він дає свою інтерпретацію теорії кругообігу еліт В.Парето, що виявляється у виділенні трьох методів організації суспільства (класократичний, охлократичний і демократичний), яким відповідають три основні типи провідних верств (войовники–продуценти, войовники–непродуценти і невойовники, тобто

буржуазія та інтелігенція), виходячи з чого, зміна суспільного ладу відбувається, на думку вченого, насамперед, через занепад "старої" аристократії та її заміщення провідною верствою іншого типу, яка до цього перебувала в статусі контреліти.

Основні положення дисертації, тези та висновки викладені у таких публікаціях дисертанта:

1. Елітарно-консервативна концепція В.Липинського: Спроба позитивного аналізу // Генеза.– 1997.– №1(5).– С.218–224 (1 др.а.).

2. Проблема еліти як суб"єкта соціокультурної творчості в історіософії В.Липинського // Консерватизм і державотворення в центральній-східній Європі.–Луцьк–Люблін, 1997.– С.15 (0,2 др.а.).

3. Проблема етноменталітету та української державності в історіософії В.Липинського // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія: Філософія. Соціологія. Культура.–Луцьк: ВДУ, 1996.– С.121–124 (0,5 др.а.).

4. Проблема соціокультурної ролі еліти в концепції В.Липинського // Там само.– С.32–35 (0,5 др.а.).

Бондарук С.Д. Роль еліти як суб'єкта соціального поступу в історіософії Вячеслава Липинського.– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.– Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

Дисертація присвячена історико-філософському аналізу концепції еліти в ученні В.Липинського. В роботі на основі розгляду творчого спадку мислителя здійснюється об'єктивний і цілісний аналіз концепції еліти як суб'єкта соціально-історичного розвитку в контексті світової та вітчизняної елітарно-консервативної думки і з огляду на проблеми та перспективи розвитку соціально-класової структури українського суспільства.

Ключові слова: еліта, консерватизм, національна ментальність, політична культура, державність, повнокласове суспільство, соціокультурний плюралізм, історіософія В.Липинського, українська філософія.

Бондарук С.Д. Роль элиты как субъекта социального прогресса в историософии Вячеслава Липинского.– Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

Диссертация посвящена историко-философскому анализу концепции элиты в учении В.Липинского. В работе на основании рассмотрения творческого наследия мыслителя осуществляется объективный и целостный анализ концепции элиты как субъекта социально-исторического развития в контексте мировой и отечественной элитарно-консервативной мысли и с точки зрения проблем и перспектив развития социально-классовой структуры украинского общества.

Ключевые слова: элита, консерватизм, национальный менталитет, политическая культура, государственность, повноклассовое общество, социокультурный плюрализм, историософия В.Липинского, украинская философия.

Bondaruk S.D. The Role of the Elite as the Subject of Social Progress in the Viacheslav Lypynsky's Historiosophy.– Manuscript.

The dissertation thesis for a Candidate degree in pilosophy by speciality 09.00.05 – the history of philosophy. Taras Shevchenko Kyiv University, Kyiv, 1997.

The dissertation is devoted to historical and philosophical analysis of the elite theory in V.Lypynsky's teaching. On the background of study of theoretical works by V.Lypynsky the objective and complex analysis of the idea of elite as the subject of socio–historical development is made in the context of world and native elitarian & conservative mind and looking for the problems and perspectives of social class structure development in Ukraine.

Key words: elite, conservatism, national mentality, political culture, statehood, full-bodied class society, social and cultural pluralism, historiosophy (philosophy of history) of V.Lypynsky, Ukrainian philisophy.

C. Bouf-

Підписано до друку 27.10.97. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Ум.друк.арк. 0,85. Обл.-вид.арк. 1,0. Тираж 100 пр.
Замовне. Вид №75.
ВОРВП "Надстир'я" 263016 Луцьк, Лесі Українки 9.

AB 38.798